

PAPER DETAILS

TITLE: KEM-I ISTIFHÂMIYYE VE KEM-I HABERİYYE EDATLARI VE BUNLARIN KUR'AN YOLU
MEALİ'NE YANSIMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

AUTHORS: Recep KIRCI

PAGES: 795-813

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2620429>

KEM-İ İSTİFHÂMIYYE VE KEM-İ HABERİYYE EDATLARI VE BUNLARIN KUR'AN YOLU MEALİ'NE YANSIMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN EXAMINATION OF THE PREPOSITION KAM AL-İSTİFHÂMIYYA AND KAM AL-KHABARIYYA IN THE ARAB LANGUAGE AND THEIR REFLECTION ON KUR'AN YOLU MEALİ

RECEP KIRCI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI
ASSIST PROF, BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY, FACULTY OF DIVINITY
DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC.
BURDUR, TURKEY

rkirci@mehmetakif.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0003-0893-6885>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1168043>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
29 Ağustos / August 2022

Kabul Tarihi / Accepted
6 Aralık / December 2022

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Kırcı, Recep, "Kem-i İstifhâmiyye ve Kem-i Haberîyye Edatları ve Bunların Kur'an Yolu Mealî'ne Yansıması Üzerine Bir İnceleme [An Examination of The Preposition Kam al-Istifhâmiyya and Kam al-Khabariyya In The Arab Language And Their Reflection on Kur'an Yolu Mealî]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 9/2 (Aralık/December 2022): 795-813.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

KEM-İ İSTİFHÂMIYYE VE KEM-İ HABERİYYE EDATLARI VE BUNLARIN KURAN YOLU MEALİNE YANSIMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Arap dili gramerine dair kaleme alınan eserlerde, ilk dönemlerden itibaren günümüze kadar edatlar konusu önemli bir yer tutmuştur. Neredeyse hiçbir eser edatlar konusunu ihmal etmemiştir. Konuya ilgili literatürde yapılan incelemede, edatların bazı gramer eserlerinde tek bir bölümde incelendiği, bazılarında ise eserin tamamının edatlara ayrıldığı görülmüştür. Bunun dışında, sadece bir edatı ele alan eserler de telif edilmiştir. Edatları bir bölümde inceleyen eserlere Sibeveyhi'nin (ö.180/796) *el-Kitâbı*, el-Müberred'in (ö.285/898) *el-Mukteḍabı* örnek verilebilir. Müstakil olarak edatlar konusunu olarak elen alan eserler arasında ez-Zeccâcî'nin (ö.337/948) *Me'âni'l-hurûf'u* (*Kitâbü'l-Hurûf*), ve er-Rummânî'nin (ö.384/994) *Hurûfu'l-Me'ânî'si* sayılabilir. el-Kutrub'un (ö.206/821) *el-Hemz'i* ise tek bir edatı ele alan eserlere örnektir. Arap dilinde kelime genel anlamda *fiil*, *isim*, *harf* şeklinde üçe ayrılmaktadır. Burada harf ile kastedilen öge edatlardır. Arap dilinde kendinden sonra gelen ismi ya da fiili etkileyen farklı birçok edat vardır, ki bunlar; harfi cerler, nâşp edatları, ref edatları ve cezm edatlarıdır. Buna karşın kendinden sonra gelen ismi ya da fiili etkilemeyen ve sadece anlamsal değeri olan edatlar da vardır. Fiil-i mâziye kesinlik, fiil-i muzâriye ihtimal anlamı veren (كَانَ) edatı, fiil-i muzâri'ye hem gelecek zaman hem de tekid anlamı kazandıran (سَوْفَ) gibi edatlar buna örnektir. İstifhâm edatları da bu edatların kapsamına girmekte ve muhataba soru sormak için kullanılmaktadır. Söz konusu edatlardan biri olan (كَمْ) edatının, ilk dönem eserlerinde diğerlerinden farklı olarak istifhâm edatları başlığının dışında, özel bir başlık altında incelendiği görülmüştür. Sibeveyhi, Müberred, Zeccâcî ve Ebû Ali el-Fârisî bu edatı özel başlık altında inceleyen ilk dönem dilcilerdendir. Fakat Zemahşerî ve sonrasında ki dilciler tarafından kaleme alınan eserlerde, adı geçen edat mebniler bölümü içerisinde bulunan kinâyelerin arasında yer almıştır. Bu edat günümüzde de bazı eserlerde kinâyelerin içerisinde yer almaktadır. İstifhâm edatlarından biri olmasına rağmen (كَمْ) edatının bu şekilde özel bir başlık altında incelenmesi dikkat çekici bir durumdur. Buna ek olarak yine ilk dönemden itibaren günümüze kadar telif edilen pek çok eserde (كَمْ) edatı, temyizi ve benzer edatlarla ilişkisi ile sınırlı olacak şekilde ele alınmıştır. Bu çalışma, (كَمْ) edatı ve kısımlarını, bu edatın cümle içerisindeki konumunu, temyizini ve diğer edatlarla ilişkisini ele almaktadır, ayrıca bu edatın Kur'an Yolu Meali isimli tercüme yansımalarını incelemektedir. Arap dilinde (كَمْ) edatı, *haberiyye* ve *istifhâmiyye* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Haberiyye olan (كَمْ) edatı "*ne kadar çok*" ve "*nice*" gibi anlamlara gelmektedir. Bu şekilde kullanılan edattan sonra müfred ve cemi bir kelime gelebilir ve bu kelimeler mecrur olurlar. İstifhâm için kullanılan (كَمْ) edatı ise "*kaç*?" anlamına gelmektedir ve bu durumda kendisinden sonra sadece müfred mansub bir kelime gelir. (كَمْ) edatı, başında harfi cer ile de kullanılabilir. (كَمْ) edatı ile istifhâm edatlarından (مَنْ) ve (كَيْفَ) arasında anlam ilişkisi vardır. (كَمْ) ve (مَنْ) edatı arasında anlamsal fark vardır. Fakat (كَمْ) ile (كَيْفَ) ve (كَمْ) benzer anlamlara gelmektedir. Gramer eserlerinde ilk zamanlar farklı başlık altında incelenen (كَمْ) edatı özellikle ez-Zemahşerî ve sonrası dilcilerin eserlerinde mebnilerin alt konusu olan kinâyeler bölümünde incelenmiştir. İlk yazılan gramer eserlerinde (كَمْ) edatıyla ilgili pek çok bilgiye yer verilmiştir. Fakat geç dönem gramer eserleri (كَمْ) edatıyla ilgili öncekiler kadar bilgi içermemektedir. Diğer bir ifade ile daha sonraki dönemlerde yazılan eserler, erken dönemde yazılan eserlerde olduğu gibi (كَمْ) edatına dair semantik inceleme içermektedir ve bu edatın kullanımına dair kuralların temellendirilmesi gibi konuları ele almamışlardır. Bu nedenle Arap dilinde derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenlerin ilk dönem eserlerindeki bilgileri incelemeleri önem arz etmektedir. Ancak derinlemesine bilgi sahibi olmayı amaç edinmeyenler için geç dönemde ve özellikle

de günümüzde kaleme alınan eserleri incelemeleri daha yararlı olacaktır. Çalışmanın amacı ise (كم) edatının farklı kullanımlarını ve anlamını ortaya koyarak yanlış kullanımlarının önüne geçmek ve bu suretle alana katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağatı, Gramer, Edatlar, (كم) Haberiyye ve İstifhâmiyye, Kur'an Yolu Meali

AN EXAMINATION OF THE PREPOSITION KAM AL-ISTIFHÂMIYYA AND KAM AL-KHABARIYYA IN THE ARAB LANGUAGE AND THEIR REFLECTION ON KUR'AN YOLU MEALİ

Abstract

From the first period to the present, the subject of prepositions has had an important place in Arabic grammar works. Almost no work has missed the subject of prepositions. In the literature review on the subject, it was seen that in some grammatical works, prepositions were examined in one section, and in some of them, the whole work was divided into prepositions. In addition, works dealing with only one preposition were also written. For example, al-Kitāb, written by Sībawayh (d. 180/796), and al-Mukteḍab written by al-Mubarrad (d. 285/898) are among those the works that examine prepositions in one section. al-Zajjācī's (d.337/948) Ma'ānī al-Ḥurūf and al-Rummānī's (d.384/994) Ḥurūf al- Ma'ānī are some of the works that only deal with prepositions. In the Arabic language, the word is generally divided into three. These are verbs, nouns, and letters. The element meant by the letter is prepositions. There are many different prepositions in the Arabic language that affect the noun or verb that follows it, which are; the particles of jarr, nasb prepositions, ref prepositions or cezm prepositions. On the other hand, there are also prepositions that do not affect the noun or verb that follows them and have only semantic value. Prepositions such as the preposition (فَدَ), which gives the meaning of certainty to the past verb, the meaning of possibility to the present verb, and (سَ وَ سَوْفَ) that gives the meaning of the future tense and ta'kid to the present verb, are examples of this. One of these prepositions is istifhām (interrogative). These prepositions are used to ask questions to the addressee. It seems that the preposition (كم), which is one of these prepositions, was included under a special title in the early works, apart from the title of prepositions of istifhām, unlike the others. For example, Sībawayh, al-Mubarrad, al-Zajjājī, and Abū Ali al-Fārisī are among the first-period linguists to study this preposition under a special title. However, in the works of al-Zamakhsharī and the works written after him, this preposition was among the allusions in the section of mabnī. This preposition is still included in allusions in some works today. Although it is one of the prepositions of istifhām, it is remarkable that the preposition (كم) is examined under a special title in this way. In addition, in many works written from the first period to the present day, the preposition (كم) has been dealt with in a way that is limited to its relation with its tamyīz and similar prepositions. This study discusses the preposition (كم) and its parts, its position in the sentence, its recognition and relationship with other prepositions, It also analyzes the reflections of this preposition within the translation named Kur'an Yolu Meali. In the Arabic language, the preposition (كم) is divided into two parts: *khābāriyya* and *istifhāmiyya*. The preposition *khābāriyya* (كم) means «how much» and «many more». After the preposition used in this way, a word singular and plural can come and these words become macrur. The preposition (كم) used for istifham is “how many?” means, and in this case, only a singular and mansub word comes after it. The preposition (كم) can also be used with the particles of jarr. There is a semantic relationship between the preposition (كم) and the istifham prepositions (مَنِ), (كَيْفَ) and (كَيْدًا). In addition to, there is a semantic difference between the preposi-

tion (کم) and (متي). But (کم) and (كَايْن) and (كَا) have similar meanings. The preposition (کم), which was first studied under different headings in grammatical works, was studied especially in al-Zamakhsharī and after him in the allusions section, which is the sub-topic of mabnī. There is a lot of information about the preposition (کم) in the first written grammatical works. However, later grammatical works do not contain as much information about the preposition (کم) as the previous works. In other words, the works written in later periods do not include a semantic analysis of the preposition (کم) as in the works written in the early period. In addition, in these works, issues such as the grounding of the rules for the use of the preposition (کم) are not discussed. For this reason, those who want to have in-depth knowledge of the Arabic language should examine the information in the works written in the early periods. However, for more general information, it would be more useful to examine the works written in the late period, especially today. The study aims to reveal the different uses and meanings of the preposition (کم) and to prevent its misuse and thus to contribute to the field.

Keywords: Arabic Language and Literature, Grammar, Prepositions, (کم) *Khabariyya* and *Istifhāmiyya*, Kur'an Yolu Meali.

GİRİŞ

Dünya üzerinde kullanılan farklı dillerin bazı yönlerden ortak özellikleri bulunsun da kendi aralarında bazı farklılıkları vardır. Bu farklılıklardan biri de cümledeki öge dizilimidir ve cümle kurulumunda bu öğelerin sıralaması farklılık gösterebilir. Söz gelimi kurula uygun Türkçe bir fiil cümlesinde önce özne sonra yüklem yer alırken, Arapçada önce yüklem (fiil) sonra özne (fail) yer almaktadır. Önce özne, sonra yüklem geldiği cümleler ise isim cümlesi olarak adlandırılmaktadır. Aynı şekilde diller arasında edatların kullanımı da bazı açılardan benzerlik gösterirken bazı açılardan farklılık gösterebilir. Bununla beraber aynı dil içerisinde kullanılan edatların da bazı yönlerden kendi aralarında benzerlikleri ve farklılıkları ve kullanımına bağlı kuralları vardır. Bu özelliklerin bilinmesi o dilin doğru kullanılmasında önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Arapçada kelime fiil, isim ve harf olarak üç kategoride incelenmektedir. Harf kategorisine bugün Türkçede edatlar diye ifade ettiğimiz sözcük grubu girmektedir. Arapça edatlar; harfi cerler, ismini nasb haberini ref edenler, soru edatları ve benzerleridir. Arap dilinde soru edatları pek çok sözcükle ifade edilmektedir. Ancak bunlardan bazıları sahip olduğu farklı özellikler nedeniyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Arap dilinde zaman, mekân, miktar ve sayı ile ilgili soru edatları farklı kelimelerle karşılanmaktadır. Zaman sormak için (متي), mekân için (أين)¹ ve miktar için kullanılan

¹ Birgivi Mehmed Efendi, *İzhârü'l-Birgivi* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye ts.),

(كم)² edatı bunlardan bazılarıdır. Söz konusu edatlar arasından (كم) edatı, istifham için kullanılmasının dışında haber için de kullanılmaktadır. Bu nedenle Arap dilinde istifham edatları arasında sayılmasına rağmen farklı gramer eserlerinde kendisi için ayrı bir bölüm açılarak (باب كم) “kem bâbı” adı altında incelenmiştir.³ Bu durumda Kur’ân ayetlerinde, hadis metinlerinde veya Arapça metinlerde geçen (كم) edatının dikkatli bir şekilde incelenerek hedef dile aktarılması ve hangi amaçla kullanıldıysa ona uygun bir şekilde tercüme edilmesi, metnin doğru anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca bazı gramer eserlerinde (كم) edatı ile (متي) edatı arasında ilişki kurulduğu ve aralarındaki farkın ortaya konulduğu dikkat çekmektedir.⁴ Bu çalışmanın konusu ilk dönemden günümüze kadar kaleme alınan gramer eserlerinden (كم) edatının anlamsal açıdan tarihi seyrini takip edip istifham ve haber mevzilerinde kullanımını ve (متي) edatı ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmada şu hususlar ele alınacaktır:

1. (كم)’in kullanıldığı yerler
2. İstifham ve haber için kullanılan (كم) arasındaki fark
3. İstifham ve haber için kullanılan (كم)’in anlamı
4. (كم)’den sonra gelen kelimelerin durumu
5. (كم)’in cümle içerisindeki konumu ve irabı
6. (كم) edatının diğer soru edatları ile ilişkisi
7. Klasik gramer eserleri ve günümüz gramer eserlerinde (كم) edatının konumu

Çalışmanın amacı, (كم) edatının farklı anlamlarını ve kullanımlarını ortaya koyarak yanlış kullanımlarının önüne geçmektir. Bu doğrultuda, çalışmada ilk dönemden günümüze kadar konu hakkında farklı zamanlarda kaleme alınan gramer eserleri ve bu eserlerin (كم) edatı ile ilgili bölümleri ele alınacaktır. Çalışma esnasında başvurulacak kaynak eserler şunlardır;

Sîbeveyhi (ö. 180/796) *el-Kitab*

Müberred (ö. 286/900) *el-Mukteḍab*,

İbnü’s-Serrâc (ö. 316/929) *el-Uşûl*,

ez-Zeccâcî (ö. 337/949) *Kitâbü’l-Cümel fi’n-naḥv*

Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987) *el-İzâḥu’l-‘Aḍudî*,

128-129.

² Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *el-Kâfiye*. thk. Salih Abdülazîm eş-Şâir (Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, ts.), 62.

³ Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Uzeyme (Kahire: 1415/1994), 3/55; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Uşûl*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye 1430/2009) 1/285; Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *Kitâbü’l-Cümel fi’n-naḥv*, thk. Ali Tefvik el-Hamed (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle 1404/1984), 134.

⁴

ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Mufaşşal*
 İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) *el-Kâfiye*
 Çârperdî (ö. 746/1346) *el-Muğni fî 'ilmi'n-naḥv*,
 İbn Hişâm (ö. 761/1360) *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb ve Kaṭrü'n-nedâ ve bellü's şadâ*
 el-Meylânî (ö. 811/1408-09) *Şerḥu'l-Muğni fî 'ilmi'n-naḥv*
 Mustafâ el-Galâyînî(1885-1944) *Câmi' u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*

1. ARAP DİLİNDE (كم) EDATI

1.1. Gramer Eserlerinde (كم) Edatının Yeri

İlk dönemden günümüze kadar farklı dönemlerde kaleme alınan gramer eserlerindeki (كم) edatı ile ilgili bölümler incelendiğinde aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır.

1. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*: Müellif eserinde konuyu (هذا باب كم) “*kem bâbı*” başlığı altında ele almış, (كم) edatı ve temyizi ile ilgi detaylı bilgiler vermiştir. Tahkikli ve matbu haldeki eserde konu 156-170 sayfaları arasında, 14 sayfada incelenmiştir. Bu bölümün akabinde, (كم) edatı yerine geçenler, (هذا باب ما جرى مجرى كم في الاستفهام) “*istifhâmda kem yerine geçenler bâbı*” başlığı altında 170-172 sayfalar arasında iki sayfada incelenmiştir. Daha sonra da, 172-174 sayfaları arasındaki iki sayfada (هذا باب ما ينصب كم إذا كانت منونة في الخبر والاستفهام) “*haber ve istifhamda tenvinli (كم) gibi nasb olanlar*” başlığına yer verilmiştir. Biz bu çalışmada birinci ve ikinci başlık altında kilerden konuyla ilgili olanları ele aldık. Üçüncü başlık altında incelenen konular farklı bir çalışmada ele alınabilir. Bunların dışında adı geçen bu eserin farklı yerlerinde (كم) ile ilgili dağınık olarak bilgiler bulunmaktadır. Sonuç olarak Sîbeveyhi eserinde (كم) edatına toplam 18 sayfa yer ayırmıştır.

2. el-Müberred'in *el-Mukteḍab* isimli eserinin tahkikli matbu nüshasında mesele (هذا باب كم) “*kem bâbı*” başlığı altında ele alınmış ve 55-63 sayfaları arasında sekiz sayfa halinde incelenmiştir. Daha sonra (هذا باب مسائل) “*haber ve istifhâmdaki (كم) meseleleri bâbı*” başlığı gelmiş, 64-67 sayfaları arasında üç sayfa bu başlığa ayrılmıştır. Böylelikle bu eserde (كم) edatıyla ilgili toplamda 11 sayfada konu işlenmiştir.

3. İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl* isimli eserinde, sayıların temyizi babının sonunda “*müphem sayı ismidir. Onu açıklayan şey sayıyı açıklayan konumundadır. Onun için bir bâb ayırdım. Bu konuyu (كم) bâbı takip etmektedir.*” ifadeleri ile (كم) edatı için müstakil bir bâb ayırdığını ifade etmiştir. Bu konu (باب كم) başlığı altında tahkikli matbu eserde 285-290 sayfaları arasındaki beş sayfada incelenmiştir.

4. ez-Zeccâcî'nin *Kitâbü'l-Cümel fi'n-naḥv* isimli eserinde (كم) edatı, (باب كم) başlığı altında 134-138 sayfaları arasındaki dört sayfada yer almıştır.

5. el-Fârisî'nin (ö. 377/987) *el-Îzâḥu'l-'Aḡudî* isimli eserin tahkikli matbu nüshasında (كم) edatı, (باب كم) başlığı altında 219-255 sayfaları arasındaki altı sayfada yer almıştır. Ancak burada muhakkikin dipnotla beraber detaylı bilgilere daha çok metin dışında yer verdiğini belirtmek gerekir.

6. ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal* isimli eserinde (كم) edatına, mebnî isimler konusunun alt başlığı olan (الكنيات) kinâyeler içerisinde 166-169 sayfaları arasındaki üç sayfada yer vermiştir. Belirtmek gerekir ki ez-Zemahşerî öncekiler gibi (كم) edatına özel bir başlık açıp konuyu (كم) edatına özgü bir mesele olarak incelememiştir. Bu çalışmanın devamında da görülecek ki sonraki dönemde kaleme alınan birçok eser bu konuda aynı yolu takip etmiştir.

7. İbnü'l-Hâcib *el-Kâfiye* isimli eserinde ez-Zemahşerî'nin yolunu takip etmiş ve (كم) edatına mebniler arasında bulunan (الكنيات) kinâyeler içerisinde yer vererek özet sayılacak şekilde bir sayfaya yakın kısa bir bilgi sunmuştur.

8. Çârperdi de, *el-Muḡnî fi 'ilmi'n-naḥv* isimli eserinde ez-Zemahşerî'nin yolunu takip etmiş ve konuyu mebniler içerisinde yer alan (الكنيات) başlığı altında dar çerçevede incelemiştir.

9. İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) *Muḡnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib* isimli eseri metot yönünden öncekilerden farklı⁵ olması nedeniyle konu edatlar arasında yer almıştır. Eserin 207-209 sayfaları arasında, (كم) edatıyla ilgili diğer eserlerde bulunmayan bilgiler mevcuttur.

10. İbn Hişâm'ın *Ḳaṭrû'n-nedâ ve bellû's-şadâ* isimli eserinde (كم) edatıyla ilgili bilgiler kısaca *Temyîz* başlığı altında ara bilgi olarak bir sayfada verilmiştir.

11. Mustafâ el-Galâyînî, (1885-1944), *Câmi' u'd-dürûsi'l-'Arabîyye* isimli eserinde öncekiler gibi konuyu (الكنيات) başlığı altında ele almış ve çok dar çerçevede dört satırlık bir bilgi vermiştir.

1.2. (كم) Edatının Gramer Açısından İncelenmesi

Yukarıda adı geçen eserleri incelememiz sonucu (كم) edatıyla ilgili ulaştığımız bilgiler aşağıdaki şekildedir:

(كم) edatı, haber ve istifhâm konumunda olmak üzere iki yerde kullanılır.⁶ İstifhâm olarak kullanılana kem-i istifhâmiyye, haber olarak kul-

⁵ Mehmet Reşit Özbalıkcı, "Muḡnî'l-lebîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/383-384.

⁶ Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî 1408/1988), 2/156; Müberred, *el-*

lanılana kem-i haberiyye denir. İbn Hişâm her iki kısım (کم) edatının beş ortak yönü olduğunu bildirir. Bunlar; isim olmak, ibhâm (kapalılık), temyize muhtaç olmak, mebnîlik ve cümlelerin başında gelmektir.⁷ Dolayısıyla bir yerde (کم) edatı varsa ister haber ister istifhâm için olsun, açık veya takdiri olarak bu beş özellik kendisinde bulunur. İbn Hişâm (کم) edatının cümlelerin ortasında gelmesi ile ilgili bazı rivayetlerini tevil etmiş, bu edatın cümlelerin ortasında gelebileceği yönündeki rivayetleri ise reddetmiştir. İstifhâm ve haber için olan (کم) edatının beş ortak yönü olunca bunların birbirine karışması muhtemeldir. Bu sorunu çözüme kavuşturmak için İbn Hişâm, bu iki (کم) edatı arasında beş farkın bulunduğunu bildirmiştir. Bunlar:

1. Haberiyye olan (کم)'in bulunduğu cümlelerin sıdk (doğru) ve kizb (yalan) olma ihtimali varken, istifhâm için olan (کم)'in bulunduğu cümlelerin sıdk ve kizb olma ihtimali yoktur.

2. Haberiyye olan (کم)'de mütekellim, haberi veren kişi olduğu için karşındakinden bir cevap beklemekten, istifhâm için olan (کم)'de mütekellim, soran kişi olduğu için bir cevap bekler.

3. Haberiyye olan (کم)'de haber yerine geçen isim hemzeye ihtiyaç duymazken istifhâm için olan (کم)'de hemzeye ihtiyaç duyar. Örneğin haberiyye olan (کم), (کم عبيد لي خمسون بل ستون) “benim nice kölelerim var, elli, belki altmış”, istifhâm için olan (کم), (کم مالك أعشرون أم ثلاثون) “ne kadar malın var, yirmi mi yoksa otuz mu?” şeklinde kullanılır.

4. Haberiyye olan (کم)'in mümeyyizi müfret ve cemi olabilirken istifhâm için olan (کم)'in mümeyyizi sadece müfret olur. İbn Hişâm burada Küfelilerin bu görüşte olmadığını ilave eder.

5. Haberiyye olan (کم)'in temyizinin cer olması vacipken istifhâm için olan (کم)'in temyizi mansûbtur ve genel olarak cer olması caiz değildir. Ancak İbn Hişâm bu konuda bazı dâilcilerin karşı çıktığını belirttikten sonra bu temyiz cer olması için harfi cerrin şart olduğunu dile getirir. İbn Hişâm, temyiz büyük çoğunluğu nasb olmak üzere nasb ve cer olarak iki şekilde

Mukteḍab, 3/55; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/285; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâci, *Kitâbü'l-Cümel fi'n-naḥv*, thk. Ali Tefvik el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1404/1984), 134; Ebü Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Aḍudî*, thk. Hasan Şâzeli Ferhûd (Riyad: 1389/1969), 219; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-i'râb*, thk. Fahr Sâlih Kadâre (Amman: Dâru Imâr 1425/2004), 166; İbn Hâcib, *el-Kâfiye*, 36; Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Muğni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârib*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1411/1991), 207; *Kaṭrû'n-nedâ ve bellû's-şadâ* (Kahire: Dâru's-Selâm 1433/2012), 60; Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni fi 'ilmi'n-naḥv*, thk. Muhammed Tarık Mağribiyye (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd 2017), 142-143; Mustafâ b. Muhammed Selim b. Muhyiddîn b. Mustafâ el-Galâyîni, *Câmi' u'd-dürûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1414/1993), 1/145.

⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 207.

geleceğini bildirir. Ayrıca cer olması için gizli bir harfi cerrin bulunmasının gerekliliğine de vurgu yapar.⁸

(کَم) haber olarak kullanıldığında, çokluk edatı olarak “ne kadar çok ve nice” manalarına gelir ve (رَبِّ)nin kullanıldığı yerlerde kullanılır. (رَبِّ)nin amel ettiği her yerde amel edip kendisinden sonra gelen kelimeyi cer eder. Ancak (کَم) isim, (رَبِّ) ise (مِنْ) konumunda bir harftir. Zira (کَم) cümle içerisinde fâil ve mefûl olurken (رَبِّ) harfi cerdir.⁹ ez-Zeccâcî (کَم) ile (رَبِّ) arasındaki farkın anlamsal olduğunu ifade edip “(کَم) teksir (çokluk) anlamı ifade eden isim, (رَبِّ) ise kalîl (azlık) anlamı ifade eden harftir. Aralarındaki fark budur.” der.¹⁰ Müberred (کَم) ile (رَبِّ) arasındaki farkı açıklarken burada zikredilen ile beraber (کَم رَجُلٌ قَدْ أَتَانِي لَا رَجُلٌ وَلَا رَجُلَانِ) “bana birçok adam geldi, bir iki adam değil” örneğini verir ve şöyle der; “Bu güzel bir cümledir ve (کَم) üzerine atfedilmiştir. Ancak bu durum (رَبِّ)de caiz değildir. Çünkü o harftir.”¹¹

Sibeveyhi, haber için olan (کَم)den sonra gelen kelimenin cer olması hususunda “Bazıları (کَم) edatı için her durumda tenvinlidir, dediler. Ancak haber durumunda cer olduğunu söyleyenler gizli bir (مِنْ) bulunduğunu söylediler.” demektedir. Müberred ise bu görüşün doğru olmadığını, zira cer eden bir kelimenin gizlenemeyeceğini iddia eder. Ona göre (کَم) ve sonrasında gelen kelime bir şey konumundadır.¹² el-Ğalâyînî, haber için olan (کَم)in haber vermek üzere geldiğini, aded-i kesîrden (çok sayıdan) kinâye olduğunu bildirir ve buna

(کَم كِتَابٌ عِنْدِي؟ أَيُّ: كِتَابٌ عِنْدِي كَثِيرٌ) “benim çok kitabım var” örneğini verir.¹³

Haber için olan (کَم)den sonra gelen kelime müfred veya cemi olabilir.¹⁴ Aynı zamanda, tenvinli sayıların, sayılana (temyiz) muzâf olduğu gibi (کَم) de sayılana muzâf olur.¹⁵

(کَم)den sonra müfred gelmesine (کَم رَجُلٌ عِنْدَكَ) “Yanında nice adam vardır” , (کَم)den sonra cemi gelmesine örnek (کَم غُلَمَانٍ لَكَ) “Senin nice kölelerin vardır” şeklindeki cümleler örnek olarak verilebilir. Bu örneklerde (کَم) mübteda olarak mahallen merfudur ve buradaki iki örnekte kendisinden sonra gelen (رَجُلٌ) ve (غُلَمَانٍ) kelimelerine de muzâftır. Örneklerde yer alan (لَكَ) ve (عِنْدَكَ) kelimeleri de haber yerinde gelip mahallen merfû’dur.¹⁶

(کَم رَجُلٌ جَاءَكَ) “nice adam sana geldi” cümlesinde, haberiyye olan (کَم)in

⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 208-209.

⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 161; Müberred, *el-Mukteḍab*, 57.

¹⁰ Zeccâcî, *el-Cümel*, 136.

¹¹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 65.

¹² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 162; Müberred, *el-Mukteḍab*, 61.

¹³ el-Ğalâyînî, *Câmi' u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*, 145.

¹⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 287.

¹⁵ Zeccâcî, *el-Cümel*, 136.

¹⁶ el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Aḳudî*, 219.

lafzına değil de manasına itibar edilirse, önündeki temyiz müfret olmasına rağmen, bu temyize yönelik zamir (جاءوك) şeklinde cemi olarak da gelebilir. Diğer bir ifade ile, haber konumunda kullanılan (كم) lafız olarak tekil görülsede anlam olarak teksir (çokluk) ifade ettiği için örnekteki fiilin müfret (جاء) veya cemi (جاءوا) gelmesi caizdir.¹⁷ Kur’ân’da da bu tür kullanımlar mevcuttur.¹⁸

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى
 “Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz.”¹⁹

Kurtubî, bu ayetteki (ملك) kelimesiyle ilgili, Ahfeş’in “lafzı müfrettir ancak manası cemidir” şeklindeki görüşünü nakledip arkasından, “Denildi ki; (ملك) kelimesi müfret olarak zikredilmiştir. Çünkü (كم) cemi üzerine delalet eder.” ifadelerine yer verir.²⁰

Kannevcî (ö. 1307/1890), bu ayetin tefsirinde şu açıklamayı yapar: “(كم) haberiyyedir ve teksir anlamı ifade eder. Bu nedenle (مَلَكٍ) kelimesi müfred olduğu halde (شَفَاعَتُهُمْ) ibaresindeki (مَلَكٍ) kelimesine yönelik zamir cemi olarak gelmiştir.”²¹

İki müfessirin açıklamalarından da anlaşılmaktadır ki bu ayette (ملك) müfrettir. Ancak daha sonra kendisine yönelik olarak gelen zamir (شَفَاعَتُهُمْ) şeklinde cemi olarak gelmiştir.

el-Fârisî, haberde kullanılan (كم) lafzının (عشرين) konumunda da olabileceğini ifade etmiştir. (عشرين) kelimesinden sonra gelen temyiz mansûb olduğu için (كم)’den sonra gelen kelime de bu durumda mansûb olur. Zira Arap dilinde yirmiden doksana kadar olan ukûd-u semâniyye’nin (dügüm/onluk/ondalık sayılar) temyizi müfret mansub olarak gelir. Ancak bu durum muzâf olan (كم) ile onun muzâfün ileyi arasına farklı bir kelime girdiğinde (ma’dûdun nasb olması) tercih edilir.²² ez-Zeccâcî bu durumda temyizin sadece nasb edileceğini belirtir.²³ Dolayısıyla genel anlamda haber konumunda gelen (كم) edatından sonrası mecrûrdur, ancak bazı durumlarda mansûb olarak gelir.

(كم) istifhâm (soru edatı) için olduğunda “kaç” anlamına gelir. Sibeveyhi’ye göre bu anlamdaki (كم) kendisinden sonra gelen kelimeye

¹⁷ el-Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Ađudî*, 219.

¹⁸ el-Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Ađudî*, 219.

¹⁹ Kur’an Yolu (Erişim 16 Temmuz 2022), Necm, 53/26.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle 1427/2006), 20/40.

²¹ Ebü’t-Tayyib Muhammed Siddik Bahâdır Hân b. Hasen b. Ali el-Kannevcî, *Fethu’l-beyân fi maâşidi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye 1412/1992), 13/259.

²² el-Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Ađudî*, 220.

²³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 136.

amil olduğunda, kelimeler da tenvinli isim konumundadır ve sonraki kelimede amel eder.²⁴ el-Fârisî, Basralıların, istifhâm için gelen (كم) edatının sadece müfret isimler ile açıklanacağı görüşünde olduğunu bildirir. Örneğin (كم رجلا جاءك) “Sana kaç adam geldi?”, (كم غلاما ملكك) “Kaç kölen var?” gibi. Fakat (كم) (أعشرون دراهم لك) “Senin yirmi dirhem mi var?” denmesi caiz olmadığı gibi (كم) denmesi yani istifhâm için olan (كم) den sonra cemi bir kelime gelmesi de caiz değildir.²⁵ İbnü’s-Serrâc istifhâm için olan (كم) edatının (عشرون) ve benzeri sayılar konumunda olduğunu, kendisini açıklayan temyizin de bu nedenle nasb olacağını bildirir ve konuyu şu şekilde açıklar:

“(كم) tüm sayılar içindir. İstifhâm anlamındaki (كم) temyizi nasb olması ile haber anlamındaki (كم) den ayrılır. Çünkü adet sayılana muzâf olan ve sayılana muzâf olmayan şeklinde iki kısımdır. İstifhâm için olan (كم), sayılana muzâf olmayan (خمسة عشر وعشرون) ve benzeri sayılar gibidir. Bu sayılar kendisini açıklayan temyize muzâf olmaz. Örneğin sen (كم درهما لك) ‘senin kaç dirhem var’ dediğinde (كم لك من الدراهم) anlamını kast etmiş olursun. Bu (عشرون درهما) ‘yirmi dirhem’ deyip (عشرون من الدراهم) demene benzer. Araplar bu cümlelerde yer alan (من) edatını hafiflik için hafifletirler.”²⁶

İstifhâm için olan (كم) den sonra cemi gelmemektedir, ancak (كم لك) “Senin kaç kölelerin var?” cümlesinde, (كم) ile temyizi arasına farklı bir kelime girerse bu durumda o kelime cemi olarak gelir. Fakat cemi olarak gelen (غلمانا) kelimesinin (كم) in temyizi olarak değil de hâl olarak nasb olması caizdir. Durum böyle olunca söz konusu cümle ile kast edilen şudur: (كم نفسا استقر لك غلمانا) “senin yanında köle olarak bulunan kaç kişi vardır?” Bu anlamda (كم) in temyizi, müfret haldeki (نفسا) kelimesidir. Söz konusu bu kelime müfesser (açıklanan), sonrasında gelen (غلمانا) müfessirdir (açıklayandır). Bu nedenle de (نفسا) kelimesi mahzûf kabul edilir.²⁷

ez-Zeccâcî istifhâm için olan (كم) in, tenvinli sayı konumunda olup kendisinden sonra gelen kelimenin temyiz olarak nasb olacağını ifade ettikten sonra (كم) edatının kendisinin ref, nasb ve cer olacağını bildirir. Ancak (كم) sükûn üzerine mebnî olduğu için kendisinde lafzî bir irab bulunmayacağını da ifade eder. ez-Zeccâcî (كم) in sükûn üzerine mebnî olmasını da istifhâm elifine benzemesi ile temellendirir ve şu örnekle açıklar: (كم رجلا) “yanında kaç adam var” dendiğinde (كم) müpteda olarak mahallen merfu, (عندك) temyiz olarak nasb, (عندك) de haberdur. Bu cümle (عشرون رجلا)

²⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 157.

²⁵ el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Aduđi*, 220.

²⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/285.

²⁷ el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Aduđi*, 221.

عندك؟ أثلثون رجلا عندك) ‘yanında yirmi adam mı yoksa otuz adam mı var?’ takdirindedir.”²⁸

İstifhâm için olan (كم) ‘in temyizine (من) dahil olur. (كم من رجل قد رأيته) “sen kaç adam gördün?” cümlesi buna örnektir. Müberred, istifhâm için olan (كم) edatına (من) ‘in de dahil olabileceğini ifade eder. Buna gerekçe olarak da şu açıklamayı yapar: “(كم) istifhâm içindir. İstifhâm tekid için (من) ‘in dahil olduğu yere dahil olur. (من) dahil olduğu kelime lafız itibariyle müfret, anlam itibariyle cemidir. Örneğin (هل اتاك من أحد) “Sana hiç kimse gelmedi mi?” gibi.” Burada (أحد) her ne kadar lafız itibariyle müfret olsa da mana itibariyle (hiç kimse) cemidir. Ancak Müberred’e göre burada müfret kast edilmesi de caizdir.”²⁹

(كم) edatının irabı:

İbnü’l-Hâcib her iki tür (كم) edatının irabının merfû, mansûb ve mecrûr olabileceğini bildirip bunların hangi durumlarda nasıl gerçekleşeceğine dair şu ifadelere yer verir:

“(كم) ‘den sonra fiil gelip bu fiil önündeki zamiri kendisine meful aldıysa bu durumda fiilden önce gelen (كم), cümle içindeki konumuna göre mansûb olur. Kendisinden önce harf-i cer veya izafet bulunan (كم) ise mecrûr olur. Eğer bu iki durum yoksa ve (كم) de zarf değilse mübtada olarak, zarf ise haber olarak merfûdur.”³⁰

(كم) ‘in cümle içinde, istifhâm ve haber konumunda olup zarf, müpteda, meful ve mana itibariyle fail olarak gelebilir.³¹ Yukarıda, mübtada olarak gelmesine yönelik çeşitli örnekler verilmiştir. (كم) ‘in haber konumunda olduğu halde meful olarak gelmesine ise (كم غلمان قد رأيت) “Sen, ne kadar çok köleler gördün” cümlesi örnek olarak verilebilir. Söz konusu örnekte (كم) ‘den sonra cemi bir kelime gelmiştir ve haber konumunda kullanılan (كم) ‘de bu caizdir. Bununla beraber aynı örnek (كم غلام قد رأيت) şeklinde, (كم) ‘den sonra gelen kelime müfret olacak şekilde de gelebilir. Zira haber konumunda kullanılan (كم) ‘den sonra gelen kelimenin müfret haliyle zikredilmesi de caizdir.

(كم) ‘in istifhâm anlamında olduğu halde meful anlamına gelmesine de (كم غلاما رأيت) “kaç köle gördün” cümlesi örnek olarak verilebilir. Bu örneklerde (كم) lafzı, mefulün bih olmak üzere mahallen mansubuttur. Bu örneklerin anlamı (أ عشرين غلاما رأيت أم ثلاثين) “Yirmi köle mi yoksa otuz köle mi

²⁸ Zeccâcî, *el-Cümel*, 134.

²⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 66.

³⁰ İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 36.

³¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 156; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/286; Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Aḍudî*, 221; Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, 166.

*gördün?”*dür. Buradan anlaşılmaktadır ki cümlede geçen (كم) lafzı esmâ-i aded konumundadır.

(كم) edatının fail olarak gelmesine (كم غلاماً جاءك) “*Sana kaç köle geldi*” cümlesi örnektir. Bu örnekte (كم) lafzı fail anlamı ifade etmekle beraber, irab yönünden mübteda olmak üzere mahallen merfû’dur. Bu durum (زيد جاءك) “*Zeyd sana geldi*” cümlesinde (زيد) lafzının fail olarak değil de müpteda olarak merfû olması gibidir. Zira öncesindeki cümlede de (كم) lafzı fail olarak değil de mübteda olarak mahallen merfûdur. Ancak (كم جاءك) cümlesinde fiil olan (جاء) kelimesi (كم)den önce gelemez. Zira (كم), istifhâm edatı olup Arap dilinin karakteristik özelliği olarak cümlelerin başında gelmektedir ve bu nedenle fiil olan (جاء) lafzının (كم)den önce gelmesi imkansızdır. Buna ek olarak istifhâm edatları kendisinden önce gelen bir amil ile merfû olamaz. Bu durumda istifham için olan ve kendisinden sonra fiil ve mefulün olduğu cümlede gelen (كم) lafzı, fail olarak merfû olamaz. Fakat fail anlamı ifade edip mübteda olarak mahallen merfû olur. e-Zemahşerî bu anlamlara ek olarak (كم) edatının muzafun ileyh de olacağını belirtip (رُزِقَ كَمَ رَجُلًا اِطْلَقَتْ) “*Kaç adamın rızkını aldın?*”, (بِكَمَ رَجُلًا مَرَرْتُ) “*Kaç adama uğradın?*” örneklerini vermiştir.³² Buradaki (كم) edatları birinci örnekte muzafün ileyh ikinci örnekte harfi cerrin mecrûrudur.

Cümlede (كم) lafzı ile mümeyyizi arasını ayırmak (كم في الدار رجلاً) örneğinde olduğu gibi caizdir. Ancak bu durum şiirin dışında (عشرين) ve benzerlerinde caiz değildir.³³

(كم جاءك رجل) “*Adam kaç defa veya kaç gün sana geldi?*” dendiğinde (كم) lafzı (كم مرارا) “*kaç kere*” anlamına gelir. Bu durumda (كم) lafzı, zarf olmak üzere mahallen mansûb olur. Bu durumda bu cümle (كم يوماً) “*Adam, kaç gün veya kaç defa sana geldi*”.³⁴ anlamına gelir.

(كم)den sonra genellikle nekre kelime gelir. Ancak bazı durumlarda marife kelime de gelebilir. Ez-Zeccâcî bu durumu “(كم)den sonra marife kelime geldiğinde onu ref edersin. Ve temyîzi gizlersin. (كم مالك) ‘*senin malın kaçadır*’ cümlesinde olduğu gibi. Burada (كم) müpteda olarak mahallen merfu’dur. Haber, kendisinden sonra gelen marife isimdir. Bunun açılımı (كم درهماً مالك) ‘*senin malın kaç diremdir*’ demektir.” ifadeleri ile açıklar.³⁵ Burada her ne kadar (كم) edatından sonra marife kelime geldiği görülse de gerçekte orada gizli nekre bir temyiz vardır. Nitekim (كم غلمانك) cümlesi (كم

³² Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, 167.

³³ Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Aqudi*, 224.

³⁴ Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Aqudi*, 224.

³⁵ Zeccâcî, *el-Cümel*, 136.

“*senin kaç kölen var*” (كَم ثَوْبِكَ) cümlesi (كَم زَرَاعًا ثَوْبِكَ) şeklin-
de açıklanmıştır.³⁶ ez-Zemahşerî sonraki dönemde (كَم)’in mümeyyizinin
hazfedilebileceğini belirtmiştir.³⁷ ez-Zeccâcî’nin anlatımı dikkate alındığın-
da da örneklerde (كَم)’in mümeyyizinin hazfedildiği görülmektedir. Dola-
yısıyla marifeye dâhil olduğunda (كَم) edatının mümeyyizi hazfedilmesinin
doğru olacağı düşünülebilir.

2. (كَم) EDATININ DİĞER EDATLARLA İLİŞKİSİ

2.1. Anlam Yönünde (كَم) Edatına Benzeyenler

Arapçada bazı sözcükler (كَم) ile aynı anlamı ifade etmektedir. Nitekim
Arapların (كَأَيُّ رَجُلًا جَاءَكَ) “*kaç adam sana geldi*” cümlesindeki (كَأَيُّ), kendisi
ile teksir/çokluk anlamı kast edildiğinde (كَم) yerinde kullanılan lafızlar-
dandır ve (كَم) gibi (رَبِّ) anlamına gelmektedir.³⁸ Bu cümlenin anlamı (كَم)
“*sana kaç adam geldi*” dir. (كَأَيُّ) kelimesi çoğu kere (مِنْ) ile kulla-
nılır. Sîbeveyhi bu durumu “*Araplar’ın çoğu (كَأَيُّ) edatını (مِنْ) ile kullanır.*
Araplar (كَأَيُّ) için (مِنْ)’i gerekli gördüler. Çünkü (مِنْ) tekîd içindir ve san-
ki kelamı tamamlayan bir şeydir” ifadesiyle açıklar.³⁹ Kur’an-ı Kerim’de bu
edatın kullanıldığı bazı ayetler şu şekildedir:

وَكَايْنُ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ لَهَا فَآخَذْتُهَا وَالْيَ الْمَصِيرُ

“*Nice belde var ki, ahalişi zulme dalmış olduğu halde onlara biraz süre
verdim, sonra da onları kısı kıvrak yakaladım. Dönüş yalnız banadır.*”⁴⁰

وَكَايْنُ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكَرًا

“*Rabbinin ve elçilerinin emrine karşı direnen nice memleket hal-
kını şiddetli biçimde hesaba çekip bilinmedik görülmedik bir azaba
çarptırmışsındır.*”⁴¹

Bu ayetlerde (كَأَيُّ) edatı (مِنْ) ile kullanılıp teksir anlamı ifade etmiştir.

(كَدَا) ile aynı anlama gelen bir diğer sözcük de (كَدَا) dır. Sîbeveyhi (كَدَا)
edatı ile ilgili “*(له كذا و كذا درهم)* “*Onun için şu kadara şu kadar dirhem var-
dır*” Bu sözdeki (كَدَا) adetten kinaye olup müphem şeylerde kullanılır ve (كَم)
konumundadır” ifadelerine yer verir.⁴² el-Fârisî’nin ifadesine göre (كَدَا)’deki
(دَا) lafzı, (ك) ile (درهما) arasını fasletmiş ve (درهما) açıklayıcı (temyiz) olarak
nasb edilmiştir.⁴³

Sîbeveyhi, (أَفْضَلُهُمْ رَجُلًا) cümlesindeki (أَفْضَلُهُمْ) kelimesinin (رَجُلًا)’de

³⁶ Zeccâcî, *el-Cümel*, 136.

³⁷ Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, 167.

³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 170.

³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 170-171; Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Aduî*, 224.

⁴⁰ Kur’an Yolu (Erişim 16 Temmuz 2022), Hac, 22/48.

⁴¹ Kur’an Yolu (Erişim 16 Temmuz 2022), Talâk, 65/8.

⁴² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 170.

⁴³ el-Fârisî, *el-İzâhu’l-‘Aduî*, 224.

amel etmesi gibi, (كَأَيِّنْ) ve (كَذَا) edatlarının da kendilerinden sonra gelen kelimeye amel edeceğini belirtmiştir. (كَأَيِّنْ)'deki (أَيِّنْ) ve (كَذَا)'deki (ذَا) tenvîn konumundadır.⁴⁴

2.2. (كَمْ) Edatı ile (مَتَى) Edatı Arasındaki Fark

Arap dilinde (كَمْ) miktar, (مَتَى) da zaman sorularında kullanılır. Ancak *bir gün, bir hafta* gibi zaman anlamında kullanıldığında, miktar da ifade eder. Ancak bu iki soru edatına verilen cevap kapsam yönünden farklılık ifade etmektedir. (كَمْ) ile sorulan sorunun cevabı zamanın tamamını kapsar. Dolayısıyla (كَمْ) ile sorulan sorunun cevabı eylemin o zamanın belirli bir kısmında olduğunu ifade etmemektedir. Örneğin (كَمْ أَقَمْتَ) “*ne kadar kaldın*” sorusuna cevap olarak (ثَلَاثِينَ يَوْمًا) “otuz gün” denildiğinde kişinin otuz günün bir kısmında değil tamamında kaldığı anlaşılar. (مَتَى) ile sorulan sorunun cevabında ise eylemin zamanın tamamında değil de belirli bir kısmında yapıldığı ifade edilir. Örneğin (مَتَى سِيرْتَ) “*ne zaman yürüdün*” sorusunun cevabında (يَوْمَ الْجُمُعَةِ) “*Cuma günü*” denildiğinde, yürüme eyleminin Cuma gününün bir kısmında gerçekleştiği kast edilmektedir.⁴⁵

3. Kur'an'da (كَمْ) Edatı ve Bunun Kur'an Yolu Meali'ne Yansıması

Kur'an'da kem edatı; haberiyye ve istifhâmiyye olarak yirmi yerde geçmektedir. Bunların on altısında haberiyye, dördünde ise istifhamiyye olarak gelmektedir.⁴⁶ Bu başlık altında Kur'an'da haberiyye ve istifhamiyye için gelen (كَمْ) edatının anlamlarının Türkçe Kur'an meallerine nasıl yansıdığı incelenecektir. Diğer bir ifade ile haberiyye olan kem de “*ne kadar çok ve nice*”, istifhamiyye için olan kem de “*kaç*” anlamının veriliş verilişmediği tespit edilecektir. Bu konuda Kur'an Yolu Meali isimli eser temel alınacaktır. Söz konusu eserin temel alınmasının nedeni son dönemde belli bir grup akademisyen tarafından hazırlanması ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulmasıdır.

(كَمْ) İstifhamiyye

1. Bakara Suresi 2/211 “İsrâiloğulları'na sor: Onlara nice apaçık âyet verdik!”⁴⁷

Bu ayette (كَمْ) meale “nice” anlamında çevrilmiştir. Bu anlam haberiyye

⁴⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 171.

⁴⁵ Fârîsî, *el-İzâhu'l-'Aqûdî*, 179.

⁴⁶ <https://www.islamweb.net/ar/article/170811/>

⁴⁷ Burada geçen tüm ayet mealleri için bkz.: Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, (Ankara: DİB. Yay. 2015).

olan (كم)’de geçerlidir. Ancak İbn Aşur ayette gelen (كم) edatının (سل) “sor” şeklindeki emirden sonra gelmesine dayanarak bunun istifham için olduğunu bildirmiştir. Bununla beraber (كم) edatı burada haberiyye anlamında meale yansıtılmıştır.

2. Bakara Suresi 2/259 ve Kehf 18/19 “*Ne kadar kaldın*” diye sordu. “*Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım*” dedi.”

Bu ayette gelen (كم) edatının anlamı “ne kadar” şeklinde soru olarak meale yansımıştır.

3. Kehf Suresi 18/19 “*Ne kadar kaldınız?*” dedi. (Diğerleri) “*Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık*” dediler”

Bu ayette gelen (كم) edatının anlamı “ne kadar” şeklinde soru olarak meale yansımıştır.

4. Mü’minun Suresi 23/112 “*Allah, “Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” diye sorar.*”

Bu ayette gelen (كم) edatının anlamı “kaç yıl” şeklinde soru olarak meale yansımıştır.

(كم) Haberiyye

1. Bakara Suresi 2/249 “*Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir*” dediler.”

2. En’am Suresi 6/6 Görmедiler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz onca imkânı kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmur indirip (evlerinin) altlarından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik.”

3. Araf Suresi 7/4 Nice ülkeler var ki onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi.”

4. İsra Suresi 17/17 “*Nûh’tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilip görmede rabbin yeterlidir.*”

5. Meryem Suresi 19/74 “*Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helâk ettik.*”

6. Meryem Suresi 19/98 “*Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik.*”

7. Taha Suresi 20/128 “*Kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız onları hâlâ yola getirmedi mi?*”

8. Enbiya Suresi 21/11 “*Biz, halkı zulme sapmış nice ülkeyi yerle bir ettik*”

9. Şuara 26/7 “*Orada her türden nice değerli bitkiler çıkarmışsınız.*”

10. Kasas Suresi 28/58 “*Oysa biz, bolluk içinde azmış nice şehir halkını helâk etmişizdir.*”

11. Secde Suresi 32/26 “*Halen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerin-*

den önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı?”

12. Yasin Suresi 36/31 “Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi ve onların artık kendilerine dönüp gelmediğini görmezler mi!”

13. Sad Suresi 38/3 “Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik; o sırada fer-yat ettiler ama artık zaman kurtulma zamanı değildi.”

14. Zuhruf Suresi 43/6 “Sizden önce gelip geçenlere de nice peygamberler gönderdik.”

15. Kaf Suresi 50/36 “Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yer-yüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?”

16. Necm Suresi 53/26 “Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz.”

Meallerine yer verdiğimiz bu ayetlerin tamamında geçen (كم) edatı “nice” anlamı ile meale yansıyarak haberiyye olarak gelmiştir.

SONUÇ

(كم) edatı, Arap dilinde haberiyye ve istifhâmiyye olarak iki şekilde kullanılır. Haber olarak gelen (كم)’den sonra müfret ve cemi gelebilir ve aynı zamanda bunlar cer ve nasb olabilir. Ancak nasb olması, (كم) ile onun muzâfün ileyi olan kelime, farklı bir kelime ile ayrıldığında tercih edilir. Genel anlamda bu şekilde kullanılan (كم)’den sonra gelen kelime mecrûrdur. Ayrıca (كم) haber olarak kullanıldığında, çokluk edatı olarak “ne kadar çok ve nice” anlamlarını ifade eder. (كم) istifhâm için olunca kendisinden sonra müfret kelime gelir mansûb olur. Bu şekildeki (كم) soru edatı olarak “kaç” anlamına gelir.

(كم) edatı istifhâm ve haber olarak zarf, mübteda, meful ve mana itibariyle fail olarak gelebilir. Buralarda gelen (كم) edatı ref, nasb ve cer olabilir. Ancak irabı, lafzında açık şekilde değil de mahallinde olur.

Arapçada bazı sözcükler (كم) ile aynı anlamı ifade etmektedir. (كَأَيِّنْ), teksir/çokluk anlamı kastedildiğinde (كم) yerinde kullanılan lafızlardandır ve (كم) gibi (رَبِّ) anlamına da gelmektedir. (كَأَيِّنْ) kelimesi çoğu kere (مِنْ) ile kullanılır. (كم) ile aynı anlama gelen bir diğer sözcük de (كَذَا) ve (مَنْ) dır. (كم)’in cevabındaki eylem, ifade edilen zamanın tamamını, (مَنْ)’nin cevabında gerçekleşen eylem ise zamanın belli bir kısmını kapsar. Bu nedenle söz konu iki soru edatına verilen cevaplarda bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

Gramer eserlerinde ilk zamanlar ayrı başlık altında incelenen (كم) eda-

tı özellikle ez-Zemahşeri ve sonrasında kaleme alınan gramer eserlerinde mebnîlerin alt konusu olan kinâyeler arasında yer almıştır. İlk dönem gramer eserlerinde (كم) edatıyla ilgili geniş malumata yer verilirken sonraki dönem eserlerde bu edatla ilgili daha dar bilgiler yer almıştır.

Kur'an Yolu Meali isimli eserde haberiyye için gelen kem edatının “nice”, istifhamiyye için gelen kem edatının da “ne kadar” anlamı verilerek yani Arap dilinde geçen kuralına uygun olarak tercüme edildiği görülmüştür.

Bu çalışmada incelediğimiz tüm eserlerin ortak yönü ve (كم) ile ilgili değişmeyen kural, (كم) edatının *istifhamiyye ve haberiyye* için olmasıdır. Geç dönemde yazılan eserlerin konuyu daha dar şekilde ele almasının muhtemel nedeni, zaman geçtikçe telif metotlarının yerine oturmaya başlaması ve eserlerde okur için daha fazla faydalı olacak bilgilere yer verilerek detay bilgilerden kaçınılmasıdır. Konuyla alakalı detaylı bilgiye ulaşmak için ilk dönem eserlerine başvurmak gerekse de daha genel ve özet bilgiye ulaşmak sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlere başvurmak daha yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Birgivi Mehmed Efendi. *İzhâru'l-Birgivi*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye ts Ebû Ali el-Fârisî, Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-İzâhu'l-'Aqudî*. thk. Hasan Şâzeli Ferhûd. Riyad: 1389/1969.
- Galâyînî, Mustafâ b. Muhammed Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafâ. *Câmi' u'd-dürûsi'l-'Arabîyye*. 28. Basım. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1414/1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*. thk. Muhammed Muhiddîn Abdülhamîd Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1411/1991.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî. *Kaṭrû'n-nedâ ve bellû's-şadâ*. Kahire: Dâru's-Selâm 1433/2012.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye*. thk. Salih Abdülazîm eş-Şâir. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, ts.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Uşûl*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye 1430/2009.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: DİB. Yay. 2015.
- Kinnevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Ali el-Kannevcî. *Fethu'l-beyân fî makâşidi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1412/1992.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'*

- li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1427/2006.
- Meylânî, Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî. *Şerhu'l-Muğni fi 'ilmi'n-nahv*. thk. Muhammed Tarık Mağribiyye. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd 2017.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Mukteḍab*. thk. Muhammed Abdülhâlik Uzeyme. Kahire: 1415/1994.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "Muğni'l-lebîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî 1408/1988.
- <https://www.islamweb.net/ar/article/170811/> Erişim: 25/11/2022
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *Kitâbü'l-Cümel fi'n-nahv*. thk. Ali Tefvik el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1404/1984.
- Zemaḥşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Mufaṣṣal fi şinâ'ati'l-râb*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Amman: Dâru Imâr 1425/2004.

